

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ЛІРИКИ ІСІКАВИ ТАКУБОКУ (на матеріалі циклу "Пісні, закохані в мене")

В статті розглядаються окремі аспекти реформування в творчості Ісікави Такубоку традиційного у японській поезії жанру ліричної мініатюри танка. Ключові поняття: танка, ліричний щоденник, естетичні принципи японської поезики.

*"Є слова, що в цілому світі
ніхто їх не знає,
тільки я
ці слова розумію", -
раптом подумав сьогодні.*

Ісікава Такубоку

Ліричну сповідь найулюбленішого в Японії поета Ісікави Такубоку прочитав весь сучасний світ. Кілька тисяч "такубокузнавців" на батьківщині Такубоку тлумачать його життя і аналізують творчість. Принципи реформування поетом жанра танка цілком усвідомлені та зрозумілі і стали для літературознавців загальним місцем. Але таємниця таланту Ісікави Такубоку залишається невідкритою. Доторкнутися до цієї таємниці може тепер кожен український школяр, читаючи ще незвичні японські лірико-психологічні мініатюри-танка у перекладі Г. Туркова [1].

У підручнику з зарубіжної літератури для 8 класу [2:316-319] і у новому, щойно надрукованому посібнику-хрестоматії для 8 класу [3:478-482] представлені окремі п'ятивірші, які найкраще, на погляд авторів, характеризують ліричну спадщину поета.

Метою даної статті є співвіднесення окремих танка з нерозривною низкою п'ятивіршів – контекстом, з якого вихоплені ліричні мініатюри. Уточнення жанрової специфіки лірики Ісікави Такубоку дозволить запобігти методологічних помилок під час вивчення творчості японського поета.

Історію жанру авторитетна дослідниця японської поезії В.М. Маркова пов'язує з мистецтвом вишуканої літературної гри ренку: "З плином часу танка стала чітко ділитися на дві строфи. Іноді їх створювали два різні поети. Відбувався своєрідний поетичний діалог. Його можна було подовжувати як завгодно довго, за будь-якої кількості учасників. Так народились "зціплені строфи" – поетична форма, надзвичайно популярна в середні віки. У "зціплених строфах" чергувалися тривірші та двовірші. Об'єднуючи їх по двоє, можна було отримати складну строфу – п'ятивірш ("танка"). Єдиного сюжету в цій довгій низці віршів не було. Цінувалося вміння раптово повернути напрям теми; при цьому кожна строфа була дуже щільно пов'язана із сусідніми. Таким чином коштовне каміння, котре витягли з намиста, буває гарним саме по собі, та в оточенні інших приваблює новою, додатковою красою" [4:14].

Використовуючи досвід інтелектуальної гри японських поетів 17 століття, Мацуо Басьо із "короткої пісні" виділив 3 рядки (хокку). Такубоку продемонстрував сучасникам зворотній процес, повернувшись до танка, але збагативши її внутрішньою діалогічністю, здатною віддзеркалювати складність миттєвого переживання. Завдяки пластичному зв'язку із сусідніми мініатюрами, виявилась можливою трансформація жанру. Такубоку знову зібрав окреме "коштовне каміння" в дорогоцінну низку. Виходячи за межі миті, відтворюючи рух інтенсивно пережитого часу, поет перетворив окремі записи в записничку на цілісний ліричний щоденник. Інших учасників поетичного діалогу не знайшлося. Тому поет назвав "короткі пісні" "сумною іграшкою".

Перед нами "Пісні, закохані в мене" – перший цикл танка із книжки "Жменя піску" - визнаний ліричний щоденник. І тому уявляється цікавим проаналізувати не вирвані із контексту мініатюри, а хоча б недовгу, але нерозривну низку п'ятивіршів, тобто певну сторінку щоденника, а не окремі танка – як окремі записи у записничку. Якщо спробувати дослідити, як кожна попередня мініатюра передуює рух думки, настрою, інтонації наступних, швидко розумієш, як міцно, ніжно і нерозривно танка пов'язані поміж собою на сторінці ліричної сповіді.

Наприклад, у хрестоматії під номером 11 показана танка:

В пухнасту
снігу кучугуру –
гарячими
щоками!
Отак би покохати...

Вона з'являється серед п'ятивіршів 10 і 12, узятих із різних місць щоденника. У перекладі Г. Туркова, на який покладаються і підручник, і хрестоматія, ця танка під номером 42 має інше обрамлення, інше продовження:

43 Як сумно мені,
що маю
аж забагато волі
в нестямному своєму
себелюбстві!

45 Так, ніби прокинувся
після столітнього
довгого сну, -
забаглося позіхнути,
ані про що не думаючи.

46 Останнім часом,
схрестивши руки на грудях,
я інколи думаю:
"Якби оце вискочив перед мене
велетень-ворог!"

47 Білими стали
й побільшали руки.
Говорять про нього:
"Це надзвичайна людина!"
І ось я зустрівся з ним...

48 Так захотілось мені
похвалити іншу людину!
У серці
від себелюбства –
вже гидко та сумно.

49 Шумить-шумить надворі дощ –
і дома в наших геть у всіх
такі обличчя хмарні...
Та угамуйся ж,
дуже прошу, дощику!

50 Ніби злетів
з висоти височенної -
якби ж поталанило
з таким відчуттям
життя своє закінчити!

"Деякі мініатюри – це стислі біографії і портретні характеристики сучасників. Такубоку крупним планом показує що-небудь одне: наприклад, "білі руки, великі руки" славнозвісного літературного метра. Руки замість самої людини, але відчувається, якою мірою зверхньо-недбало здатні вони зім'яти чужу долю. Такубоку не каже прямо про всю гіркоту приниження, яку він пережив під час зустрічі з цією "знаменитістю", та десь поміж рядків ховається жало гострої голки" [5:17]. Європейський читач, над яким японські літературознавці дещо іронізують, все ж таки потребує для багатьох танка такого коментаря. Завдяки йому створений Такубоку образ привертає увагу, розкривається.

Танка про важливу зустріч з людиною, від якої багато що залежить у житті юнака, можна вважати тематичним центром цілої сторінки щоденника. До зустрічі ліричний герой готується заздалегідь. Його бентежить думка про "себелюбство". Відчувається докора за "нестямне своє себелюбство". Після зустрічі знову думка про "себелюбство", від нього вже "гидко", але при цьому ще й "сумно": "Так захотілось мені / похвалити іншу людину!" Не вдалося. Спогади про руки, що "білими стали й побільшали", не тільки перекреслили сподівання, а й затьмарили настрої, буквально назбираний напередодні.

"Отак би покохати! .." – передує зустрічі бажання безіменне, але так палко висловлене, що відразу відчуваєш і самотність ліричного героя, і його потребу мати таке почуття щодо усіх людей, й сподівання на відповідь.

Зустріти б "ворога велетня"! Та помірятися силами, які юнак відчуває в собі без межі.

Між двома палкими закличками втручається досить різка зміна настрою: докора за "нестямне себелюбство" - і несподіване іронічне бажання "позіхнути" після "столітнього сну".

Настрої на вагах: чим більше сподівань, хоча і не без самоіронії, напередодні зустрічі, тим довше після розчарування триває біль і розповсюджується гіркота...

"Йодзьо" - "післяпочуття" - специфічний принцип японської поезики. Не саме почуття, а, так би мовити, "післямова почуття", відлуння такого глибокого і стійкого настрою, який не здатний охолонути швидко. Поетика текстів, в яких реалізовано принцип "йодзьо", вимагає читацькою культури, розрахованої на емоційний відгук, на схвилювання, на активний рух назустріч думкам і настрою поета. Таке підтекстове почуття важко означити, схарактеризувати, воно навмисно приховане, воно стримується, але відчувається в подальшому тексті. Внутрішній зв'язок танка 48 з попередньою 47 є чудовою ілюстрацією втілення давнього традиційного принципу в реформованому Такубоку жанрі.

А потім, вкотре у циклі, зміна настрою прочитується в зворотньому напрямку з більшою амплітудою: "Ніби злетів з висоти височенної" – "... Ніби прокинувся після столітнього довгого сну".

Як читатимуться дві сусідні танка за умови, що їх роз'єднали? Чи можливо стверджувати, що мініатюри самоцінні та можуть існувати кожна сама по собі? Такубоку розташовує поруч тематично близькі танка, близькість яких не на поверхні і відкривається не при швидкому читанні. Від розуміння оточуючих танка п'ятивіршів залежить розуміння "складних і подекуди суперечливих настроїв" ліричного героя: "Ісікава Такубоку – майстер психологічного аналізу, самоаналізу. Він хоче знати правду про себе, лише правду, занурюючись у саму сутність складних і подекуди суперечливих станів душі. Немилосердно, з жорсткою іронією він переслідує в собі найменшу тінь неусвідомленої фальші, пози" [5:16-17].

У цьому зв'язку знову звертає на себе увагу вже згадане слово "позіхнути": "Забаглося позіхнути, /ані про що не думаючи". З приводу чого позіхнути? З приводу попередньої думки про неможливе кохання, таке, щоб як "в пухнасту снігу кучугуру – гарячими щокми!" Чи з приводу конкретної передбаченої зустрічі з літературним авторитетом, якого бажано бачити товаришем, принаймні ворогом-велетнем... І хоча "у серці

від себелюбства – вже гидко та сумно", серце дозволяє собі все ж таки "позіхнути". Притаманна Такубоку самоіронія приховує почуття гідності, незалежності від будь-кого. Ще не написані, ще попереду танка:

64 Слугуючи
усяким самодурам,
як люто
я зненавидів
своє життя!

94 Погинуть хай усі,
хто мене
хоч однісінький раз
голову змусив схилити!
Ось про що я Бога молив...

Танка 49 – чи не перше у циклі пряме звернення до природи.

"Шумить-шумить надворі дощ..." – присвячений природі перший рядок мініатюри, сформований за вимогами жанру (хоча "шумить-шумить" – не так лаконічно, як вимагає традиція). Другий і третій рядки свідчать про те, як доволі буденно залежать від непогоди "обличчя хмарні...". А далі те, чого ніколи не знайдемо, наприклад, у Басьо: "Та угамуйся ж, дуже прошу, дощику!" Не знайдемо такої форми звернення до світу природи. Невимушене, звичне звертання до давнього знайомого, співрозмовника.

Здається, перший рядок цієї мініатюри – це не тільки, і не стільки вияв "печалі одинака", що відповідає естетичному принципу "сабі", скільки початок завершеної жанрової сценки, в підтексті якої – напружені стосунки в сім'ї, нескінченні життєві негаразди. "Дощику, хоча б ти перестав" – не витримує ліричний герой напруги останніх днів. Інтонація емоційного сплеску, вибуху прориває стримано-лаконічну форму танка. Емоційно вирішується кульмінація основного тону цілої низки віршів циклу.

І далі, протягом усього твору, природа – неодмінний, хоча і мовчазний, співрозмовник. В обіймах природи ліричний герой Такубоку частіше всього шукає самотності – та знаходить захист.

Печаль у Басьо – "печальника Місяця" – естетична категорія філософа, якою той "просвітлює дух". Для Такубоку "печаль одинака" – "сабі" – це така ж відправна естетична данність. Але дуже швидко "печаль" стає для ліричного героя реальною: 93 "Печаль? / Це коли терпиш / спрагу в горлянці, / холодної ночі / скулившись у постелі". Дослідники відзначають швидкий зріст майстерності лірика й змужнілості його поетичної манери. Мабуть, у житті поета так сталося тому, що форму кожної мініатюри наповнював сьогоденний реалістичний зміст: 102 "Печалюся, / бо в майбутті своїм / чого тільки не бачу! / І як печаль оту / прогнати з серця?"

У багатьох випадках дослідниками аналізуються новації Такубоку на прикладі окремого п'ятивірша. Аналіз сторінки щоденника свідчить, що танка у циклі подібні сосудам, які з'єднані між собою. Відособлена, вирвана із контексту танка закривається, тобто деформується. Про реформування жанра у повному обсязі можна говорити, зберігаючи цілісність циклу.

Таким чином, аналіз лише однієї сторінки ліричного щоденника свідчить про те, що танка у циклі подібні сосудам, які з'єднані між собою. Вирвати п'ятивірш із контексту – означає деформувати його в результаті зруйнованих змістовних зв'язків. Як результат руйнується цілісність повного циклу.

Матеріал надійшов до редакції 9.03.2004 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ісікава Т. Лірика / Пер. з японської та передм. Г. Туркова. – К.: Котигорошко, 1994. – 104.
2. Самарян С.І., Султанов Ю.І. Зарубіжна література: Підручник для 8 кл. – К.: Вежа, 2003. – 400 с.
3. Мілянська Ніна. Зарубіжна література. 8 клас. Посібник-хрестоматія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003.- 608 с.
4. Басе М. Великое в малом. – СПб.: ООО "Издательский дом "Кристалл", 2000. – 544 с.
5. Исикава Такубоку. Лирика. Перевод с японского Веры Марковой. М.: Художественная литература, 1966.

Герасимов Ю.А. Жанровая специфика лирики Исикава Такубоку (на материале цикла "Песни, влюбленные в меня")

В статье рассматриваются отдельные аспекты реформирования в творчестве Исикава Такубоку традиционного в японской поэзии жанра лирической миниатюры танка. Ключевые понятия: танка, лирический дневник, эстетические принципы японской поэтики.

Gerasimov Yu. A. Specific Features of the Poetry by Isikava Takuboku (Based on the Series "The Songs Which Are in Love with Me").

The article considers isolated aspects of reformation of traditional Japanese lyrical miniature of tanka in the works by Isikava Takuboku. Key words: tanka, lyrical diary, aesthetical principles of Japanese poetics.